

Τα Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια και η Πρόκληση της Παγκοσμιοποίησης*

του Άγγελου Χανιώτη**

Η εποχή της παγκοσμιοποίησης έχει επιπτώσεις και στον τομέα της έρευνας και της τεχνολογίας και συνεπώς και στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια. Ωστόσο, οι παράγοντες της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη και στην Ελλάδα δεν φαίνεται να έχουν συλλάβει ορθά τα μηνύματα των καιρών και η μυωπία της ευρωπαϊκής πολιτικής για την ανώτατη παιδεία φαίνεται στις μεταρρυθμίσεις που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια.

Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε πώς οι ιστορικοί του μέλλοντος θα ονομάσουν την εποχή μας, αλλά ο όρος «εποχή της παγκοσμιοποίησης» έχει σίγουρα καλές πιθανότητες. Σε καμιά άλλη εποχή της ιστορίας οι διάφορες περιοχές του πλανήτη, παρά το διαφορετικό επίπεδο οικονομικής εξέλιξης και τις διάφορες μορφές πολιτισμού, κοινωνικής οργάνωσης και πολιτειακών θεσμών, δεν ήταν στελέχη ενός τόσο εκτεταμένου και συνεχούς δικτύου επικοινωνίας και ανταλλαγών.

Η παγκοσμιοποίηση μπορεί να μας απασχολεί σήμερα κυρίως ως οικονομικό φαινόμενο, ωστόσο έχει επιπτώσεις και στον τομέα της έρευνας και της τεχνολογίας και συνεπώς και στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια. Τις διακρίνουμε π.χ. στη σταδιακή αύξηση του αριθμού των φοιτητών από την Κίνα στα ευρωπαϊκά και αμερικανικά πανεπιστήμια, στις αρνητικές

* Το άρθρο αποτελεί την πιο πρόσφατη έκδοση εισήγησης που δόθηκε σε εκδήλωση με θέμα «Καθηγητές και Διδασκαλία, Σύγκριση Μεταξύ Γερμανικών και Ελληνικών Πανεπιστημίων» στο Τελλόγλειο Ίδρυμα στις 12 Σεπτεμβρίου του 2006.

** Καθηγητής αρχαίας ιστορίας (1998-2006) καθώς και Αντιπρύτανης διεθνών σχέσεων του Πανεπιστημίου της Χαϊλδεβέργης (2001-2006). Το 2006 ανακηρύχθηκε Εταίρος του All Souls College και σήμερα διδάσκει στην Οξφόρδη.

Σε επίσκεψή μου
στο Πανεπιστήμιο
του Πεκίνου το 2006
γνώρισα ένα νεαρό
Σουηδό ερευνητή,
για χάρη του
οποίου άλλαξε
το πανεπιστήμιο
τον κανονισμό του,
επιτρέποντας
την υποβολή
διδακτορικής
διατριβής
στα αγγλικά

επιπτώσεις της 11ης Σεπτεμβρίου στις ακαδημαϊκές ανταλλαγές μεταξύ αμερικανικών και ευρωπαϊκών πανεπιστημίων ή στην αντίστοιχη αύξηση στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια φοιτητών και ερευνητών από χώρες που έχουν πέσει θύματα των αυστηρών διατάξεων των ΗΠΑ για τη χορήγηση βίζας. Η κινητικότητα διδασκόντων, διδασκομένων και ερευνητών έχει αυξηθεί σημαντικά, και όχι μόνο μέσα από τα παραδοσιακά κανάλια των ανταλλαγών μεταξύ των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων στα πλαίσια του προγράμματος Erasmus/Socrates ή μεταξύ πανεπιστημίων των ΗΠΑ και της Ευρώπης. Τα οκτώ καλύτερα πανεπιστήμια της Αυστραλίας, μιας χώρας όπου η ανώτατη εκπαίδευση έχει εξελιχθεί σ' έναν από τους σημαντικότερους οικονομικούς παράγοντες, εγκαινίασαν το 2005 γραφείο στο Βερολίνο για να προωθήσουν τις συνεργασίες τους με τη γερμανική έρευνα - κυρίως όμως για να βελτιώσουν τις δυνατότητες στρατολόγησης ερευνητών. Σε επίσκεψή μου στο Πανεπιστήμιο του Πεκίνου το Μάιο του 2006 γνώρισα ένα νεαρό Σουηδό ερευνητή στον τομέα της χημείας, για χάρη του οποίου το πανεπιστήμιο άλλαξε τον κανονισμό του, επιτρέποντας την υποβολή διδακτορικής διατριβής στα αγγλικά. Ανάλογα φαινόμενα θα γίνουν συχνότερα στα επόμενα χρόνια και δεν είναι τυχαίο ότι το Γερμανικό Ίδρυμα Έρευνας (Deutsche Forschungsgemeinschaft) μετά τη δημιουργία γραφείου-συνδέσμου στο Πεκίνο εγκαινίασε πρόσφατα ανάλογο γραφείο και στο Νέο Δελχί.

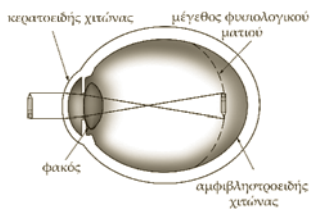
Τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια - και τον όρο πανεπιστήμιο το χρησιμοποιώ αποκλειστικά για ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα που δεν μεταβιβάζουν μόνο γνώση, αλλά και παράγουν νέα γνώση (μέσω μεταπτυχιακών προγραμμάτων) - αποτελούν κινητήρια δύναμη στην έρευνα. Κι αν στην εφηρμοσμένη έρευνα έχουν να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό μέρους της βιομηχανίας, στη βασική έρευνα αποτελούν τους σημαντικότερους φορείς σε χώρες που δεν διαθέτουν εθνικά ερευνητικά ιδρύματα, όπως

το E.I.E. στην Ελλάδα, το CNRS στη Γαλλία και τα Max-Planck-Institute στη Γερμανία, τα πανεπιστήμια είναι οι μοναδικοί φορείς βασικής έρευνας.

Οι παράγοντες της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη -υπουργεία παιδείας και έρευνας, πανεπιστημιακές αρχές, οι αρμόδιες για την έρευνα υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης- φαίνεται να έχουν συλλάβει τα μηνύματα των καιρών, αν κρίνει κανείς τουλάχιστον από τις σχετικές διακηρύξεις. Η «Ευρώπη της γνώσης» έχει αναγνωριστεί ως άμεσος στόχος της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης που έχει εναποθέσει τις ελπίδες της για ανάπτυξη της έρευνας και της τεχνολογίας σε νέους θεσμούς, όπως το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα Τεχνολογίας (European Institute of Technology) και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Έρευνας (European Research Council). Σε όλη την Ευρώπη γίνονται μεταρρυθμίσεις του νομοθετικού πλαισίου μέσα στο οποίο λειτουργούν τα ΑΕΙ και ακόμα και στο συντηρητικό Ηνωμένο Βασίλειο παραδοσιακά πανεπιστήμια, όπως της Οξφόρδης, συζητούν σοβαρά την εισαγωγή θεσμών επηρεασμένων από τη διοίκηση επιχειρήσεων για την αποτελεσματικότερη και ταχύτερη προσαρμογή σε νέες συνθήκες. Στη Γερμανία από τη στιγμή που ένας σοσιαλιστής καγκελάριος εξεστόμησε την απαγορευμένη λέξη «ελίτ» τον Ιανουάριο του 2005, όλες οι προσπάθειες των γερμανικών πανεπιστημίων έχουν αναλωθεί στη διεκδίκηση μιας μερίδας από τα περίπου 1,5 δις Ευρώ που θα δοθούν επί μία πενταετία (2006-2011) από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση στα πανεπιστήμια με την ελπίδα να μικρύνει το χάσμα ανάμεσα στα καλύτερα γερμανικά πανεπιστήμια και τα αντίστοιχα αμερικανικά στον τομέα της προωθημένης έρευνας. Και η εικόνα του ευρωπαίου πανεπιστημιακού έχει αλλάξει. Το στερεότυπο του αφηρημένου καθηγητή έχει αντικαταστήσει (τουλάχιστον στα όνειρα των νομοθετών) εκείνη του μάνατζερ της έρευνας· αντί για φιλντισένιοι απόκοσμοι πύργοι τα ΑΕΙ παρουσιάζονται ως φορείς ανανέωσης της οικονομίας και της τεχνογνωσίας. Όμως για να

Το στερεότυπο του αφηρημένου καθηγητή έχει αντικαταστήσει (τουλάχιστον στα όνειρα των νομοθετών) εκείνη του μάνατζερ της έρευνας

μπορέσουν τα πανεπιστήμια να ανταποκριθούν στις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης χρειάζονται κάτι παραπάνω από ευχολόγια και διακηρύξεις. Το ερώτημα είναι τι κάνει η Ευρωπαϊκή Ένωση, τι κάνουν τα ευρωπαϊκά κράτη, τι κάνουν τα πανεπιστήμια, τι κάνουν οι οικονομικοί φορείς προς αυτή την κατεύθυνση;

Κατ' αρχήν η Ευρωπαϊκή Ένωση φαίνεται να έχει αναγνωρίσει τη σημασία της κινητικότητας του ακαδημαϊκού ανθρώπινου δυναμικού, τόσο των φοιτητών όσο και των διδασκόντων. Αναμφίβολα, τα προγράμματα Erasmus/Socrates σε γενικές γραμμές διεύρυναν τους ορίζοντες των ευρωπαίων φοιτητών. Βέβαια μερικές φορές λειτουργούν ως φορείς φοιτητικού τουρισμού και η συνήθως πολύ μικρή διάρκεια της παραμονής των φοιτητών σε ένα ξένο πανεπιστήμιο, σε συνδυασμό με την ανεπαρκή γνώση της γλώσσας, συχνά δεν επιτρέπουν ουσιαστική και ενεργητική συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία (ιδίως σε φροντιστηριακά μαθήματα). Μια αρχική αδυναμία αυτών των προγραμμάτων, συγκεκριμένα ο περιορισμός στην Ευρώπη (λες και την εξέλιξη της γνώσης την ενδιαφέρουν τα σύνορα των ευρωπαϊκών κρατών), αρχίζει να διορθώνεται με τη δημιουργία ενός προγράμματος (Erasmus Mundus) που φέρνει στην Ευρώπη και φοιτητές από μη ευρωπαϊκές χώρες.

Ωστόσο η μυωπία της ευρωπαϊκής πολιτικής για την ανώτατη παιδεία φαίνεται στις μεταρρυθμίσεις που εισάγει το λεγόμενο πρωτόκολλο της Μπολώνια. Οι προθέσεις των εμπνευστών του ήταν αγαθές, αλλά η σκέψη τους απλοϊκή. Η διαπίστωση ότι οι σπουδές στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια έχουν ανεπίτρεπτα μεγάλη διάρκεια, ότι η οργάνωσή τους είναι ανομοιογενής και η αντιστοιχία των χορηγούμενων διπλωμάτων και πιστοποιητικών ασαφής οδήγησε στην απόφαση (που θα πρέπει να υλοποιηθεί μέχρι το 2010) να εισαχθούν σε όλα τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια προγράμματα σπουδών μεγίστης διάρκειας οκτώ ετών (3-4 χρόνια Bachelor, 1-2

χρόνια Masters, 3 χρόνια διδακτορικό). Η σκέψη ότι εξομοιώνοντας τις ονομασίες και τη διάρκεια κάθε φάσης σπουδών θα εξομοιωθεί (και ταυτόχρονα θα βελτιωθεί) και το επίπεδο σπουδών απανταχού της Ευρώπης και θα αυξηθεί η κινητικότητα φοιτητών και ερευνητών είναι αφελής. Η εξομοίωση αφορά μόνο την ορατή επιφάνεια, αφήνοντας αμετάβλητη την ουσία (π.χ. τις διαφορές στη μέση εκπαίδευση, στον τρόπο εισαγωγής των φοιτητών, στην υποδομή, στον τρόπο πρόσληψης και αξιολόγησης του διδακτικού προσωπικού, στην αριθμητική αναλογία φοιτητών και διδασκόντων, στην πληρωμή ή όχι διδασκόντων, στο περιεχόμενο προγραμμάτων σπουδών που έχουν την ίδια ονομασία κτλ.). Όποιος π.χ. σπουδάξει αρχαία ιστορία (BA+MA) στη Χαϊδελβέργη, το Καίμπριτζ, το Λέϊντεν, τη Φλωρεντία ή την Οξφόρδη, το κάνει σε πανεπιστήμια όπου η αρχαία ιστορία συνυπάρχει όχι μόνο με την κλασική φιλολογία και την αρχαιολογία, αλλά και με την παπυρολογία, την επιγραφική και την ιστορία του δικαίου· δεν είναι πολλά τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια που προσφέρουν αντίστοιχες συνθήκες, όσο κι αν χορηγούν πτυχία με τον ίδιο προσδιορισμό.

Όμως τα προβλήματα δεν έγκεινται μόνο στις ποιοτικές διαφορές, που θα παραμείνουν αναλλοίωτες, ή στις διαφορές στο περιεχόμενο σπουδών με τον ίδιο προσδιορισμό. Τα ουσιαστικά προβλήματα συνίστανται στην επιβολή ενός ανελαστικού συστήματος που δεν ανταποκρίνεται στις ιδιαιτερότητες των διάφορων τομέων. Υπάρχουν τομείς σπουδών που προϋποθέτουν την εκμάθηση γλωσσών, την παραμονή στο εξωτερικό ή πρακτικές εξασκήσεις που δεν μπορούν να συμπιεστούν στα τρία ή τέσσερα χρόνια του Bachelor. Προσπάθειες να δημιουργηθούν ιδιαίτεροι τύποι σπουδών ή πιστοποιητικών (π.χ. προπαιδευτικά έτη, Bachelor with International Supplement κτλ.) προσκρούουν στην αντίσταση της γραφειοκρατίας των υπουργείων. Τα (συνήθως) τριετή προγράμματα σπουδών Bachelor έχουν αναγκαστικά πολύ στενές προδιαγραφές, για-

Η μωυπία της ευρωπαϊκής πολιτικής για την ανώτατη παιδεία φαίνεται στις μεταρρυθμίσεις που εισάγει το πρωτόκολλο της Μπολόνια. Οι προθέσεις των εμπνευστών του ήταν αγαθές, αλλά η σκέψη τους απλοϊκή.

Όπως δείχνουν
 όλες οι πρόσφατες
 στατιστικές,
 η «εξομοίωση»
 των σπουδών
 επιφέρει ακριβώς
 τα αντίθετα από
 τα επιθυμητά
 αποτελέσματα,
 δηλαδή μειώνει
 την κινητικότητα
 των φοιτητών
 κατά τη διάρκεια
 των προπτυχιακών
 σπουδών

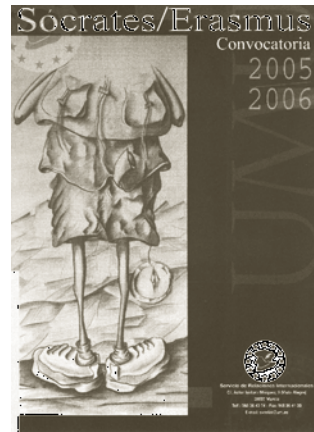
τί αλλιώς δεν μπορούν να προσφέρουν τις προβλεπόμενες μονάδες στον προβλεπόμενο χρόνο των 6 εξαμήνων και με το περιορισμένο και συνήθως ανεπαρκές διδακτικό προσωπικό. Αυτά τα περιθώρια είναι τόσο στενά που ουσιαστικά απαγορεύουν στους φοιτητές να εγκαταλείψουν το πρόγραμμα του πανεπιστημίου τους για ένα εξάμηνο ή ένα χρόνο και να επισκεφθούν κάποιο άλλο πανεπιστήμιο στο εξωτερικό. Αν το κάνουν, ξέρουν ότι δεν θα έχουν ποτέ ξανά την ευκαιρία να παρακολουθήσουν τα μαθήματα που προσφέρθηκαν κατά την απουσία τους· τα μαθήματα που θα πάρουν σ' ένα άλλο πανεπιστήμιο σπανίως θα ανταποκρίνονται σε περιεχόμενο μ' εκείνα που έχασαν στο πανεπιστήμιο τους. Όπως δείχνουν όλες οι πρόσφατες στατιστικές, η «εξομοίωση» των σπουδών επιφέρει ακριβώς τα αντίθετα από τα επιθυμητά αποτελέσματα, δηλαδή μειώνει την κινητικότητα των φοιτητών κατά τη διάρκεια των προπτυχιακών σπουδών. Όλες οι σχετικές προειδοποιήσεις έχουν, δυστυχώς, μείνει χωρίς αποτέλεσμα.

Υπάρχει όμως και ένα ακόμα πρόβλημα που έχει ελάχιστα συζητηθεί και δείχνει την έλλειψη διορατικότητας των υπευθύνων για την ανώτατη παιδεία στην Ευρώπη. Το πρωτόκολλο της Μπολόνια αντιμετωπίζει την Ευρώπη ως ήπειρο αποκομμένη από τον υπόλοιπο πλανήτη, λαμβάνει υπόψη του μόνο τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και δεν αφιερώνει ούτε μια σκέψη στις συνέπειες που θα έχει αυτή η μεταρρύθμιση για τις διεθνείς σχέσεις των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων. Δεν υπάρχει π.χ. καμιά πρόβλεψη για το αν τα αμερικανικά πανεπιστήμια θα δέχονται φοιτητές με τριετές (και όχι τετραετές) Bachelor στα προγράμματα Masters. Τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια εκπονούν βιαστικά προγράμματα σπουδών νέου τύπου, σπαταλώντας τις δυνάμεις των καλύτερων διδασκόντων και ερευνητών τους, χωρίς να εξετάζουν αν τα προγράμματα αυτά ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τη ζήτηση και των φοιτητών που δεν έτυχε να γεννηθούν στη γηραιά ήπειρο, αλλά

στην Αυστραλία, την Κίνα, τη Λατινική Αμερική, τις Ινδίες ή το Βιετνάμ. Έτσι το πρωτόκολλο της Μπολόνια είναι μνημείο αναχρονιστικού πνεύματος που αρνείται να λάβει υπόψη του την πραγματικότητα της παγκοσμιοποίησης και το γεγονός ότι υπάρχει πλέον μια παγκόσμια, πολύ ανταγωνιστική ακαδημαϊκή αγορά. Με προγράμματα σπουδών σχεδιασμένων χωρίς γνώση των εξελίξεων στις ΗΠΑ, στην Αυστραλία ή στις ασιατικές χώρες, όπου σήμερα βρίσκονται μερικά από τα καλύτερα ερευνητικά πανεπιστήμια (National University of Singapore, National Taiwan University, Tsingua κ.ά.), τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια θα χάσουν τον αγώνα για τη στρατολόγηση των καλύτερων ερευνητών και μεταπτυχιακών φοιτητών, τον αγώνα για την παραγωγή νέας γνώσης.

Αν η Ευρώπη εμφανίζεται δυσκίνητη και κοινόφθαλμη στην πολιτική της για την ανώτατη παιδεία, η πολιτική των κρατών βρίσκεται σε ακόμα χειρότερο επίπεδο. Ένα από τα φαινόμενα που τα ευρωπαϊκά κράτη παρακολουθούν με ανησυχία είναι η διαφυγή μυαλών (brain drain), κυρίως προς τις ΗΠΑ. Αλλά η παθητική και μεμψίμοιρη στάση τους απλώς επιδεινώνει την κατάσταση. Οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις θα πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι η παγκοσμιοποίηση δε σημαίνει διαφυγή μυαλών, αλλά κυκλοφορία μυαλών (circulation of brains). Αν θέλουν να βγει κερδισμένη η οικονομία και η έρευνα τους από αυτή την αυξημένη κυκλοφορία παραγωγών γνώσης, θα πρέπει να προσαρμόσουν αντίστοιχα τους νόμους τους για τη μετανάστευση και τις διαδικασίες για τη πρόσληψη προσωπικού, ώστε τα πανεπιστήμιά τους να στρατολογούν το δυναμικό τους όχι μόνο από την ίδια χώρα ή μόνο από την Ευρώπη, αλλά από όλο τον πλανήτη.

Οι δυνατότητες των ίδιων των πανεπιστημίων να παρέμβουν στις εξελίξεις είναι περιορισμένες λόγω της οικονομικής δυσπραγίας που χαρακτηρίζει όλα τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και ιδιαίτερα εκείνα που είναι προσανατολισμένα προς την έρευ-

Φυλλάδιο προγράμματος
Socrates/Erasmus

Το πρωτόκολλο
της Μπολόνια
είναι μνημείο
αναχρονιστικού
πνεύματος
που αρνείται να
λάβει υπόψη του την
πραγματικότητα της
παγκοσμιοποίησης
και της ύπαρξης μιας
παγκόσμιας και πολύ
ανταγωνιστικής
ακαδημαϊκής αγοράς

να. Οι πόροι τους είναι περιορισμένοι (οι πόροι είναι πάντοτε περιορισμένοι και η ιστορία της ανθρωπότητας θα ήταν διαφορετική, αν οι πόροι ήταν απεριόριστοι). Ωστόσο, η λύση δεν μπορεί να είναι (μόνο) η διεκδίκηση ενός κάπως μεγαλύτερου ποσοστού από το εθνικό εισόδημα. Η λύση είναι η μεγαλύτερη αυτονόμηση των ερευνητικών πανεπιστημίων από την κρατική χρηματοδότηση και η μεγαλύτερη ευελιξία τους στην προσαρμογή της έρευνάς τους στις εκάστοτε εξελίξεις. Ένα πανεπιστήμιο όπως το Stanford ήταν σε θέση να αφιερώσει τεράστια ποσά στον τομέα της γενετικής έρευνας, μόλις διαφάνηκε στον ορίζοντα το δυναμικό της. Τα περισσότερα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια είναι δυσκίνητα στον αναπροσανατολισμό της έρευνας, γιατί το σύνολο σχεδόν των πόρων τους είναι δεσμευμένο (για την πληρωμή προσωπικού, την υποδομή, τη χρηματοδότηση ήδη εγκεκριμένων ερευνητικών προγραμμάτων). Όποτε θέλουν να προσεγγίσουν ένα νέο αντικείμενο, δεν είναι σε θέση να το κάνουν με ανακατανομή των ήδη πενιχρών πόρων, αλλά πρέπει να υποστούν τη χρονοβόρα διαδικασία της υποβολής αιτήσεων σε εθνικά ερευνητικά ιδρύματα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε υπουργεία. Μέχρι όμως οι αιτήσεις να εγκριθούν, ο ανταγωνιστής στην Αμερική έχει ήδη κάνει άλματα στην έρευνα.

Πρόσθετοι πόροι που να χορηγούν τέτοια ευελιξία μόνον από κληροδοτήματα (endowments) μπορούν να εξασφαλιστούν. Οι προσπάθειες των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων στον τομέα της χορηγίας (fundraising) χαρακτηρίζεται από ένα θεμελιώδες σφάλμα: αναζητούνται πόροι για ένα συγκεκριμένο αντικείμενο (ένα κτίριο, τη χρηματοδότηση μιας έδρας, ενός συγκεκριμένου προγράμματος) και όχι πόροι για την αύξηση του κληροδοτήματος. Έτσι η πανεπιστημιακή έρευνα, όταν χρηματοδοτείται από τον ιδιωτικό τομέα, είναι σε μεγάλο βαθμό εξαρτημένη από τη ζήτηση της αγοράς, δηλαδή από τις ανάγκες του χρηματοδότη κάποιου συγκεκριμένου προγράμματος. Κι όμως, οι σημαντικότερες

ανακαλύψεις οφείλονται όχι στην εφηρμοσμένη έρευνα, αλλά στη βασική έρευνα που γίνεται χωρίς να έχει εκ των προτέρων προσδιορίσει επακριβώς τι αναζητά και τι θα βρει. Και αυτή ακριβώς η βασική έρευνα υποφέρει περισσότερο από την έλλειψη πόρων. Πανεπιστήμια, ανάμεσά τους και το Χάρβαρντ, που πίστεψαν πως μπορούν να προβλέψουν προς τα πού οδεύει η έρευνα και προχώρησαν σε αναδιαρθρώσεις με αυτό το κριτήριο, ενισχύοντας κάποιους τομείς και καταργώντας άλλους, διαπίστωσαν ότι αυτό είναι τραγικό λάθος. Η εξέλιξη της γνώσης δεν είναι προβλέψιμη και αυτό επιβάλλει την ευελιξία και αυτονομία των ερευνητικών πανεπιστημίων.

Ας σημειωθεί εδώ εν παρόδω ότι η πολυσυζητημένη δημιουργία ιδιωτικών πανεπιστημίων στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες δεν θα έχει καμιά επίπτωση στην έρευνα. Σε αντίθεση από τα αμερικανικά ιδιωτικά πανεπιστήμια που στηρίζονται σε γερά κληροδοτήματα που τους επιτρέπουν να χορηγούν υποτροφίες και να στρατολογούν τους καλύτερους μεταπτυχιακούς φοιτητές, η χρηματοδότηση των ευρωπαϊκών ιδιωτικών πανεπιστημίων κυρίως με δίδακτρα τα καθιστά εμπόρους και όχι παραγωγούς γνώσης.

Η έλλειψη πόρων μπορεί εν μέρει να αντιμετωπισθεί και με την ενίσχυση της συνεργασίας ανάμεσα σε ακαδημαϊκά ιδρύματα. Σήμερα τα πανεπιστήμια που είναι σε θέση να διατηρούν ευρύ φάσμα τομέων -από την Αρχαιολογία έως την Ωκεανολογία- είναι ελάχιστα. Κανένα πανεπιστήμιο, ούτε στην Ευρώπη ούτε γενικά στον κόσμο, δεν εκπροσωπεί όλα τα γνωστικά πεδία. Εκείνα που είναι αναγκασμένα για οικονομικούς λόγους να περιορίζουν το φάσμα των αντικειμένων τους όλο και πληθαίνουν. Τα συνήθη θύματα των περικοπών είναι οι λεγόμενοι «μικροί» τομείς (μικροί ως προς τον αριθμό των φοιτητών και του προσωπικού, όχι ως προς το εύρος των δραστηριοτήτων τους), όπως π.χ. η ιστορία της ασιατικής τέχνης, οι βαλτικές γλώσσες και φιλολογίες, η μουσειολογία, η ασσυριολογία κτλ. Καθώς οι

Το έμβλημα του Πανεπιστημίου της Χαϊλδεβέργης, το οποίο είναι το παλαιότερο πανεπιστήμιο της Γερμανίας

Η εξέλιξη
της γνώσης
δεν είναι προβλέψιμη
και αυτό επιβάλλει
την ευελιξία
και αυτονομία
των ερευνητικών
πανεπιστημίων

Οι προσπάθειες των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων στον τομέα της χορηγίας χαρακτηρίζονται από ένα θεμελιώδες σφάλμα: αναζητούνται πόροι για ένα συγκεκριμένο αντικείμενο (π.χ. ένα κτίριο, μία έδρα, ένα πρόγραμμα) και όχι πόροι για την αύξηση του κληροδοτήματος

σχετικές αποφάσεις λαμβάνονται ασυντόνιστα και από τις πρυτανικές αρχές ενός κάθε φορά πανεπιστημίου, είναι ορατός ο κίνδυνος μερικοί τομείς να εξαφανιστούν πλήρως. Σε όλη σχεδόν την Ευρώπη καταργούνται π.χ. έδρες Μεσαιωνικής Λατινικής Φιλολογίας, Παπυρολογίας και Ινδοευρωπαϊκής Γλωσσολογίας, αν και καθένας από αυτούς τους τομείς είναι απαραίτητος για την έρευνα άλλων. Χωρίς μεσαιωνική λατινική φιλολογία, λόγου χάριν, δεν υπάρχει μεσαιωνική ιστορία και ιστορία τέχνης. Αυτό το πρόβλημα δεν εντοπίζεται όμως μόνο στις ανθρωπιστικές επιστήμες, αλλά αφορά και μερικές θετικές επιστήμες, ιδίως κλάδους της γεωλογίας. Υπάρχουν επίσης τομείς των ανθρωπιστικών επιστημών, όπως η κινεζική και ιαπωνική γλώσσα και πολιτισμός, οι σλαβικές γλώσσες κτλ., που συμβάλλουν στις σπουδές εντελώς ετερογενών κλάδων, όπως π.χ. των πολιτικών και οικονομικών επιστημών.

Η συνεργασία πανεπιστημίων που αλληλοσυμπληρώνονται καλύπτοντας αμοιβαίως τα κενά τους είναι ένας τρόπος διαφύλαξης ενός ευρέως φάσματος επιστημών σε μια εποχή που η χρηματοδότηση χωλαίνει. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο ορισμένα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια (Χαϊδελβέργη, Λέιντεν, Παρίσι, Λονδίνο) ίδρυσαν για την καλύτερη συνεργασία τους στους τομείς των μη ευρωπαϊκών σπουδών την European League of Non-Western Studies, θεωρώντας τα προγράμματά τους ένα είδος νοητού πανεπιστημίου (virtual campus). Ένα σοβαρό κώλυμα προς την κατεύθυνση αυτή είναι η απροθυμία πολλών να αποδεχτούν την πραγματικότητα ότι η αγγλική γλώσσα έχει πλέον καθιερωθεί ως η βασική γλώσσα επικοινωνίας και έρευνας. Οι φόβοι τους είναι αστήρικτοι. Όπως η λατινική στο μεσαίωνα δεν εξοβέλισε τις διάφορες εθνικές γλώσσες, ούτε και η αγγλική πρόκειται να το κάνει. Η ύπαρξη μιας γλώσσας επικοινωνίας είναι στήριγμα και όχι απειλή, όταν κανείς ξέρει πού και για ποιο λόγο την χρησιμοποιεί. Η συνεργασία πανεπιστημίων μπορεί επίσης να τα βοηθήσει στη λειτουργία κέντρων πληροφοριών

και επιλογής φοιτητών σ' εκείνες τις χώρες, όπως η Κίνα, οι Ινδίες και άλλες ασιατικές χώρες που έχουν ήδη εξελιχθεί σε βασική πηγή στρατολόγησης των μεταπτυχιακών προγραμμάτων των προηγμένων πανεπιστημίων.

Και ποια είναι η θέση των ελληνικών πανεπιστημίων απέναντι σ' αυτές τις εξελίξεις, ποια η συμμετοχή τους στη διεθνή ακαδημαϊκή αγορά, πέρα από το να εξάγουν τους καλύτερους αποφοίτους τους στις ΗΠΑ και στα καλά πανεπιστήμια της δυτικής Ευρώπης; Όπως μερικά πανεπιστήμια με περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες και ελλιπή υποδομή επενδύουν σε όσους τομείς έχουν σχετικά πλεονεκτήματα και μπορούν να ανταγωνισθούν με επιτυχία και τα κορυφαία πανεπιστήμια σε ορισμένους τομείς ακριβώς επειδή έχουν δημιουργήσει ένα ιδιαίτερο προφίλ, έτσι και μια χώρα όπως η Ελλάδα θα πρέπει να δώσει έμφαση στους τομείς που λόγω ιστορίας, γεωγραφικής θέσης, υποδομής, φυσικών συνθηκών κτλ. διαθέτει πλεονεκτήματα και μπορεί να διαμορφώσει ένα ιδιαίτερο προφίλ.

Δυστυχώς όμως στην Ελλάδα οι καλοπροαίρετοι δωρητές προτιμούν να συνδέσουν το όνομά τους (στην καλύτερη περίπτωση) μ' ένα μέγαρο μουσικής, ένα μουσείο ή ένα νοσοκομείο και όχι μ' ένα πανεπιστήμιο. Και γιατί να αλλάξουν άραγε τη στάση τους, όταν επί δύο και πάνω δεκαετίες η πολιτική για την ανώτατη παιδεία υπαγορεύεται από το μαράζι κάθε γονιού να σπουδάσει το παιδάκι του, ακόμα κι όταν δεν τα παίρνει τα γράμματα, από την αγωνία του ιδιοκτήτη ακινήτου να μη μείνει ανοίκιστη η γκαρσονιέρα του και από τον ευσεβή πόθο του σουβλατζή για τζίρο στην επαρχιακή πόλη που μια ανόητη πολιτική έχει αναδείξει σε έδρα «πανεπιστημίου»; Στην Ελλάδα, για να αποδώσουν επενδύσεις στην ανώτατη παιδεία -μια ανώτατη παιδεία που δεν θα κινείται στο επίπεδο της επαγγελματικής εκπαίδευσης, αλλά της παραγωγής νέας γνώσης- πρέπει πρώτα να υπάρξει αλλαγή νοοτροπίας.

Δυστυχώς
στην Ελλάδα
οι καλοπροαίρετοι
δωρητές προτιμούν
να συνδέσουν
το όνομά τους μ' ένα
μέγαρο μουσικής,
ένα μουσείο ή
ένα νοσοκομείο
και όχι μ' ένα
πανεπιστήμιο